

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לפוליטיקה וממשל תשפ"ד, 2023/24

המשבר הסביבתי: פילוסופיה, פוליטיקה ויחסים חברתיים

138-1-0432-01/02

קורס שנתי 4 נק"ז
ימי א' 16:00-18:00

מרצה: ד"ר ניר ברק
nirbarak@bgu.ac.il

שעת קבלה בחדר 667 בימי ב' 09:00-10:00 או בתיאום מראש באימייל למפגש או לשיחת זום

בשנים האחרונות סוגיות סביבתיות ואקלימיות תופסות מקום הולך וגובר בפוליטיקה העירונית, לאומית והגלובלית. סדר היום הסביבתי איננו אחיד והוא טומן בחובו גישות שונות להבנת בעיות סביבתיות, דרכי התמודדות מובחנות, אידיאולוגיות ירוקות מתחרות, ומגוון רחב של ערכים חברתיים וסביבתיים שלעתים נותרים מובלעים. תשובות לשאלות כגון – מהו מקומו של האדם בתוך עולם הטבע? מהו היחס הראוי בין החברה האנושית לסביבתה? וכיצד היחס שלנו לסביבה הטבעית קשור ליחס שלנו לבני אדם אחרים? הן לא רק חלק בלתי נפרד מהפוליטיקה היומיומית, אלא גם משפיעות על מדיניות סביבתית ויחסים חברתיים. בהתאמה, מטרת הקורס היא לנתח ולבקר תשובות שונות לשאלות אלו ואחרות, וזאת תוך העמקה במהות המשבר הסביבתי של ימינו.

הקורס בנוי משלוש תמות מרכזיות:

- (1) **אתיקה סביבתית ויחסי אדם: טבע** – בתוך כך נגע במושגי יסוד של פילוסופיה סביבתית – כגון אנתרופוצנטריזם (עליונות האדם על הטבע), אקוצנטריזם (תפישה הוליסטית ביחס לטבע), הערך של הטבע (ערך תועלת, ערך פנימי), גישות שונות להגנה על הטבע, ואופנים שונים של יחסי טבע ותרבות.
- (2) **פוליטיקה סביבתית ויחסי חברה: סביבה** – בחלק זה נדון בהיבטים שונים של סדר היום הסביבתי העכשווי והקשר בין סוגיות חברתיות וסביבתיות: אידיאולוגיות פוליטיות ירוקות, אוכלוסייה, צרכנות וצמיחה כלכלית, צדק סביבתי, אקו-פמיניזם, אזרחות אקולוגית, וגישות שונות למדיניות ופתרון בעיות סביבתיות. את הסוגיות האלה ואחרות נקשור לפרקטיקה של אקטיביזם סביבתי, ושל פוליטיקה עירונית, לאומית, וגלובלית – תוך בחינה השוואתית של דוגמאות מישראל ומהעולם.
- (3) **פוליטיקה סביבתית בישראל** – את הקורס נסיים בלמידה על הקשרים מקומיים של הדיונים הנ"ל והקשרם לשואה, ציונות, ומציאות אתנו-לאומית מורכבת. נסיים את הקורס בדיון על השאלה - מהו סדר היום הסביבתי-חברתי הרצוי בישראל, ומהן הדרכים המתאימות לקדמו?

דרישות הקורס המותאמות לשנה"ל תשפ"ד:

- אידיאלית, האופן המתאים ביותר ללמידה של פילוסופיה סביבתית ופוליטית היא דרך דיון, ויכוח (debate) וחשיבה משותפת. עם זאת, לכולנו ברור כי שנת הלימודים הקרובה היא שונה ומאתגרת מכל דבר אחר שהכרנו עד כה באקדמיה הישראלית. לאור זאת, **הנוכחות אינה חובה** – ומי שיהיה מעוניינת – תהיה אפשרות להצטרף למפגשים בזום.
- הגשת עבודה קצרה בסיום סמסטר א' – 30%
- הצגת פרויקט קבוצתי בסמסטר ב' – 15%
- הגשת עבודה קבוצתית מסכמת בסיום הקורס – 55%

מבנה הקורס (ראו תוכנית מפורטת הכוללת שאלות וסוגיות מרכזיות לכל מפגש):

- ייתכנו שינויים ברשימת הנושאים שמופיעה למטה – וזאת בהתאם לקצב ההתקדמות וההיתכנות ללמידה אפקטיבית במהלך הסמסטר.

מפגש	נושא
הקדמה	
1.	המשבר הסביבתי-אקלימי - ומה הטעם בפילוסופיה ופוליטיקה סביבתית?
חלק א' – יחסי אדם: טבע	
2.	אנתרופוצנטריזם – שורשי המשבר הסביבתי?
3.	אקוצנטריזם – ערך פנימי של ישויות לא אנושיות – התמקדות ביחידים או במערכות?
4.	ביוצנטריזם והמעמד המוסרי של בעלי חיים לא אנושיים
5.	טבע ותרבות בעידן האנתרופוקן
6.	פרגמטיזם סביבתי והצורך בחשיבה פוליטית (ולא רק אתית) על הסביבה
חלק ב' – יחסי חברה: סביבה	
7.	אידיאולוגיות סביבתיות – התנגדות, רפורמה, מהפכה
8.	דמוקרטיה וסביבה
9.	צרכנות, צמיחה, כלכלה, ואוכלוסייה
10.	
11.	סיכום ביניים וקריאה משותפת של המחזה "אנרגיות טובות"
12.	צדק סביבתי
13.	אזרחות סביבתית
14.	אקופמיניזם
15.	האתגר של העיר – הפילוסופי, החברתי, והפוליטי
16.	
17.	מפגשי הנחיה קבוצתיים
18.	הרצאת אורח.ת – חקיקה ורגולציה סביבתית
חלק ג' – פוליטיקה סביבתית בישראל	
19.	ציונות וסביבה – שיעור + צפייה בסרט 'פתלתל – סיפורו של נהר הירקון'
20.	הרצאת אורח.ת - סוגיות סביבתיות על רקע סכסוך אתנו-לאומי
21.	הצגת פרויקטים
22.	סיכום

מקורות וחומרי עזר שימושיים לקורס :

בנשטיין גרמי (עורך) *מקום למחשבה : מקראה בהגות סביבתית בת זמננו*, תל אביב : המשרד להגנת הסביבה, מרכז השל לקיימות והחברה להגנת הטבע, 2000. - [קישור](#)

בנשטיין, גרמי, (עורך). *קיימות: חזון, ערכים, יישום*. תל אביב : בהוצאת מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, 2011. [קישור](#)

שטסל זאב, *אתיקה סביבתית*, הוצאת האוניברסיטה העברית, משרד החינוך, 2009. [קישור](#)

Barry, John, *Environment and Social Theory* 2nd edition, New York: Routledge, 2007. [link](#)

Dryzek, John S. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. 3rd edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Doyle, Timothy, Doug McEachern, and Sherilyn MacGregor. *Environment and Politics*. New York: Routledge, 2015.

במודל יש קישורים לארגונים סביבתיים רלוונטיים בישראל.

תכנית הקורס ורשימת קריאה (ייתכנו שינויים קלים במהלך הסמסטר בהתאם תחומי העניין של המשתתפים. ות)

הקדמה

1. **מהי אתיקה סביבתית? ומה הטעם בפילוסופיה ופוליטיקה סביבתית?**
שיעור זה יוקדש לטובת הסבר על הקורס ומושגי יסוד בתחום. בנוסף, השיעור הזה יוקדש לטובת דיון במהות המשבר הסביבתי, וסקירה קצרה של התפתחות החשיבה הסביבתית והנושאים עליהם נדון לאורך הקורס.

קריאת חובה: דייוויד אור, "חינוך – לשם מה?" ע"מ 303-313 בתוך: עורך ג'רמי בנשטיין, <i>מקום למחשבה: מקראה בהגות סביבתית</i> , הוצאת מרכז השל, 2000. ברק ניר, שני לירון (2022), "אקלימיזציה: מי אתה אקלים ומה עשית לסביבה שלי?", <i>קריאות ישראליות</i> 2: 1-13.
קריאה מומלצת: אילון שוורץ, "פרדיגמות משתנות בחינוך הסביבתי הישראלי", ע"מ 5-13, בתוך <i>מקום למחשבה</i> Eckersley, Robyn, <i>Environmentalism and Political Theory</i> , New York State University Press, 1992, ch.1 – The development of modern Ecopolitical Thought (p.7-31) Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo. "Environmental Ethics." In <i>The Stanford Encyclopedia of Philosophy</i> , edited by Edward N. Zalta, Winter 2016. Stanford University, 2016. https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/ethics-environmental/ .

חלק א' – יחסי אדם: טבע

2. **אנתרופוצנטריזם – שורשי המשבר הסביבתי?**
שאלות מרכזיות: האם מקורות המשבר הסביבתי נעוצים בתפישה של עליונות האדם על הטבע? האם יש הצדקה להניח שהאדם עליון על הטבע? האם האתיקה מתפתחת לאט מדי ועליה להתחיל להכיר בישויות אחרות כראויות לשיקולים מוסריים? מהן המעלות של חשיבה אנתרופוצנטרית?

קריאת חובה: White, Lynn, Jr., (1967): "The Historical Roots of Our Ecological Crisis," <i>Science</i> 155: 1203-1207. (חלק מהמאמר תורגם לעברית בתוך <i>המקראה מקום למחשבה</i> – עמ' 183-188)
קריאה מומלצת: Carson, Rachel. <i>Silent Spring</i> . Boston: Houghton Mifflin, 1962. (excerpts) Nash, Roderick Frazier. <i>The Rights of Nature: A History of Environmental Ethics</i> . Madison: Univ of Wisconsin Press, 1989. (excerpts)

3. **אקוצנטריזם – ערך פנימי של ישויות לא אנושיות – התמקדות ביחידים או במערכות?**
שאלות מרכזיות: מהן החלופות לתפישה אנתרופוצנטרית? אם האדם לא במרכז – מי (או מה) כן? מערכות אקולוגיות או ישויות נפרדות? אם הטבע הוא בעל ערך פנימי – כיצד אנחנו לקבוע זאת? האם זו תכונה של הטבע או שמא איכות שאנחנו מייחסים לו?

קריאת חובה: ארן נס, "מהי אקולוגיה מעמיקה?", עמ' 115-122 בתוך, <i>מקום למחשבה</i> .
קריאה מומלצת: Leopold, Aldo. <i>A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River</i> . Oxford: Oxford University Press, 1966 [1949]. (excerpts) (חלקים תורגמו לעברית בתוך <i>המקראה מקום למחשבה</i>)

קריאה מומלצת:

Devall, Bill. "The Ecological Self." In *The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology*, edited by Dregson Alan and Inoue Yuichi, 101–23. Berkeley: North Atlantic Books, 1995.

Naess, Arne. "Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World." In *In Dregson Alan and Devall Bill, The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*, 3–10. Berkeley: North Atlantic Books, 1995.

O'Neill, John. "The Varieties of Intrinsic Value." In *Environmental Ethics: An Anthology*, edited by Andrew Light and Holmes Rolston III, 131–42. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.

4. **ביוצנטריזם והמעמד המוסרי של בעלי חיים לא-אנושיים**

שאלות מרכזיות: האם עלינו להגן על בעלי חיים לא אנושיים? אם כן, מדוע? האם מכיוון שהם יכולים לחוש סבל, או האם מכיוון שכך ראוי לעשות?

קריאת חובה:

קליקוט, ג'יי בירד. "שחרור בעלי החיים: סיפור משולש", עמ' 143-151, בתוך מקום למחשבה.

או

Taylor, Paul W. "The Ethics of Respect for Nature." In *Environmental Ethics: An Anthology*, edited by Andrew Light and Holmes Rolston III, 74–84. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.

קריאה מומלצת:

Gruen, Lori. "The Moral Status of Animals." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Fall 2017. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2017. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/moral-animal/>.

Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo. "Biodiversity Preservation." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Winter 2016. Stanford University, 2016. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/biodiversity.html>

5. **טבע ותרבות בעידן האנתרופוקן**

שאלות מרכזיות: מה ההבדל בין ערכי טבע, ערכי נוף וערכי תרבות? מה מבחין בין טבע ותרבות? ובעצם, האם הטבע הוא באמת טבעי? אם כן, מה דינה של עגבניה מהונדסת גנטית או של עז משובטת? ובכלל - האם עוד בכלל ניתן לדבר על טבע בעידן האנתרופוקן?

קריאת חובה:

Cronon, William. 'The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature'. *Environmental History* 1, no. 1 (January 1996): 7–28. <https://doi.org/10.2307/3985059>.

(חלקים מהמאמר תורגמו לעברית בתוך המקראה מקום למחשבה)

קריאה מומלצת:

דני רבינוביץ, הנה זה בא: כיצד נשרוד את שינוי האקלים. קיבוץ מאוחד, 2009. (לקראת מצב אקלימי פוסט נורמלי עמ' 12-33)

שני לירון, "השטח שבין טבע לתרבות: מבט אנתרופולוגי על "השטחים הפתוחים" בישראל", סוציולוגיה ישראלית, יח' (2017): 2, עמ' 101-124.

Marris, Emma. *Rambunctious Garden: Saving Nature in a Post-Wild World*. New York: Bloomsbury, 2011. (Ch. 1 – Weeding the Jungle)

Baker, Susan. 'Novel Ecosystems and the Return of Nature in the Anthropocene'. In *Rethinking the Environment for the Anthropocene*, edited by Manuel Arias-Maldonado and Zev Trachtenberg, 51–64. New York: Routledge, 2019.

Sagoff, Mark. 'What Does Environmental Protection Protect?' *Ethics, Policy & Environment* 16, no. 3 (October 2013): 239–57. <https://doi.org/10.1080/21550085.2013.843362>.

6. **אדם: (חברה – סביבה): טבע, פרגמטיזם סביבתי והצורך בחשיבה פוליטית (ולא רק אתית) על הסביבה.**
שאלות מרכזיות: האם ניתן לדון בקשר בין האדם לטבע בלי לדבר על היחסים בין בני אדם? האם צריך לקדם טיעונים מוסריים לטובת הגנה על הטבע, או שמא צריך לקדם מדיניות אפקטיבית? מה המקום של הדיון הפילוסופי בשיקולי מדיניות?

קריאת חובה:

דה שליט, אבנר, "איכות הסביבה כסוגיה חברתית-פוליטית", עמ' 237-246 בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. *קיימות: חזון, ערכים, יישום*. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

מוריין בוקצ'ין, *אקולוגיה חברתית לעומת אקולוגיה מעמיקה*, עמ' 123-129 בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. *קיימות: חזון, ערכים, יישום*. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

קריאה מומלצת:

גוטקובסקי, נתליה, גרוסגליק רפי, ושני לירון. "לקראת פרדיגמה חברתית-סביבתית בישראל. סוציולוגיה ישראלית יח' (2017): 2, עמ' 6-28.

Light, Andrew, and Eric Katz, eds. *Environmental Pragmatism*. London ; New York: Routledge, 1996. (excerpts)

חלק ב' – יחסי חברה: סביבה

7. **אידיאולוגיות סביבתיות – התנגדות, רפורמה, מהפכה**
שאלות מרכזיות: מה ההבדל בין חשיבה על טבע לבין חשיבה על סביבה? האם המבנים החברתיים הקיימים מאפשרים פעולה סביבתית אפקטיבית, או שמא הם המקור לבעיה הסביבתית? אילו שינויים חברתיים נדרשים כדי להיות חברה מקיימת?

קריאת חובה:

Dobson, Andrew. *Green Political Thought*. 4th ed. London: Routledge, 2007. (pp. 1-27)

דה שליט, אבנר, עשר הדיברות כיצד להיכשל במאבקים סביבתיים

קריאה מומלצת:

Barry, John. *Environment and Social Theory*. 2nd ed. New York: Routledge, 2007. (pp. 7-30)

טל, אלון, "פיתוח בר קיימא – ההקשר הישראלי", עמ' 23-26 בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. *קיימות: חזון, ערכים, יישום*. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

8. **דמוקרטיה וסביבה**

- שאלות מרכזיות: מה הקשר בין הגנת הסביבה לבין משטר דמוקרטי? האם דמוקרטיה היא צורת משטר נאותה כדי להגן על הסביבה? אם כן, איזה סוג של דמוקרטיה?

קריאת חובה:

Eckersley, Robyn. "Ecological Democracy and the Rise and Decline of Liberal Democracy: Looking Back, Looking Forward." *Environmental Politics* 29, no. 2 (2020): 214–34.

de Shalit, Avner "Is Liberalism Environment-Friendly?" *Social Theory and Practice* 21, no. 2 (July 1, 1995): 287–314.

אדם טבע ודין – סביבה מתגוננת – (נא לעיין באתר ולקרוא את המסמכים השונים) - [קישור](#)

קריאה מומלצת:

Pickering, Jonathan, Karin Bäckstrand, and David Schlosberg. "Between Environmental and Ecological Democracy: Theory and Practice at the Democracy-Environment Nexus." *Journal of Environmental Policy & Planning* 22, no. 1 (January 2, 2020): 1–15.
Shalit, Avner de. *The Environment: Between Theory and Practice*. Oxford University Press, 2000. (Ch. 5 - Democracy and the Environment: A Radical Theory of Participation)

9-10. **צרכנות, צמיחה, כלכלה, ואוכלוסייה**

שאלות מרכזיות: האם הבעיה הסביבתית נובעת כתוצאה מגידול אוכלוסייה? אולי הבעיה נובעת מצריכת יתר של משאבים? אולי האתגר בכלל מצוי בהפיכת הכלכלה הליניארית לכלכלה מעגלית? ואולי – זה פשוט קשור לכך שהכלכלה שלנו בנויה על הנחה שגויה – שעלינו להמשיך לצמוח?

קריאת חובה:

Dr Seuss. *The Lorax*. New York: Random House, 1971.

Barry, John. "Green Political Economy" In *The Oxford Handbook of Environmental Political Theory*, edited by Teena Gabrielson, Cheryl Hall, John M. Meyer, and David Schlosberg, 304–20. Oxford: Oxford University Press, 2016.

היקל גייסון, *פחות זה יותר*, הוצאת רדיקל, 2022. (קטעים נבחרים).

טל אלון, והארץ מלאה, התמודדות עם פיצוץ אוכלוסין בישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד: תל אביב, 2016. (קטעים נבחרים).

קריאה מומלצת:

פרומקין רון, חנין דב, אידלמן עמיר, צורכים עולם: תרבות הצריכה – הערכת מצב, הוצאת בבל ומרכז השל: תל אביב, 2006. (קטעים נבחרים)

צפוף – הפורום לאוכלוסיה, סביבה וחברה, עתיד צפוף – ישראל 2050: השלכות שיעורי הצפיפות העתידיים על פניה של מדינת בתחומי כלכלה, דיור, חינוך, שטחים פתוחים 2050, ישראל ב-תחבורה, בריאות, סביבה ומים. נובמבר 2018.

11. **סיכום ביניים וקריאה משותפת של המחזה 'אנרגיות טובות'**

קריאה משותפת בשיעור של פרוטוקול ועדת הכלכלה בנושא תמלוגי הגז הטבעי אשר הועלה כמחזה ביוזמת המחזאי יונתן לוי ויצא כספרון בהוצאת מעין וגרילה תרבות.

*** חופשת סמסטר + חופש פסח (17.3-29.4) ***

12. **צדק סביבתי**

שאלות מרכזיות: מה הקשר בין חשיפה לתנאים סביבתיים ירודים לאתניות, גזע, ומעמד? האם יש מאפיינים דומים בעליונות האדם על הטבע לעליונות אתנית, גזעית, ומעמדית?

קריאת חובה: דה שליט, אבנר, "צדק סביבתי", עמ' 197-203, בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. קיימות: חזון, ערכים, יישום. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011. שדה שחר, "ירוק-עד (כאן): ארגוני הסביבה ופרויקט גדר ההפרדה", תיאוריה וביקורת 37, סתיו 2010: 184-211.
קריאה מומלצת: Schlosberg, David. <i>Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature</i> . Oxford: Oxford University Press, 2007. (excerpts) עיד, ראמו. "היררכיה של חובות: הטבע ככלי לעיצוב יחסים של תושבי הכפרים הדרוזיים בכרמל למדינה" סוציולוגיה ישראלית יח' (2017), 29-48. אלגזי גדי, "מיער גיר לאום חיראן: הערות על הטבע הקולוניאלי ושומרי", תיאוריה וביקורת 37, סתיו 2010: 232-253. טל, אלון. "צדק סביבתי – ישראל, הערבים והסביבה", עמ' 465-514, בתוך: הסביבה בישראל: משאבי טבע, משברים, מאבקים ומדיניות - מראשית הציונות ועד המאה ה-21. תל אביב-יפו: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2006.

13. **אזרחות סביבתית**

שאלות מרכזיות: הרעיון של אזרחות סביבתית הוא כי מעבר לכך שכולנו אזרחים. ות של מדינות, ערים וכיו – אנחנו גם אזרחים של הסביבה ושל האקוסיסטמות בהן אנו חיים. באיזה אופן הרעיון הזה של אזרחות מתכתב עם תיאוריות קלאסיות של אזרחות (ליברלית, רפובליקאית, קוסמופוליטית? אילו חובות וזכויות יש לנו כאזרחים. ות של הסביבה? האם זה בכלל קוהרנטי לדבר על אזרחות ללא מוסדות?

קריאת חובה: MacGregor, Sherilyn. "Citizenship: Radical, Feminist, and Green." In <i>The Oxford Handbook of Environmental Political Theory</i> , edited by Teena Gabrielson, Cheryl Hall, John M. Meyer, and David Schlosberg, 608–23. Oxford University Press, 2016. **אן** Barry, John. "Resistance Is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship." In <i>Environmental Citizenship</i> , edited by Andrew Dobson and Derek Bell, 21–48. Cambridge, MA: MIT Press, 2006. **אן** Maniates, Michael F. "Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?" <i>Global Environmental Politics</i> 1, no. 3 (August 1, 2001): 31–52. https://doi.org/10.1162/152638001316881395 .
קריאה מומלצת: Gabrielson, Teena. "Green Citizenship: A Review and Critique." <i>Citizenship Studies</i> 12, no. 4 (August 1, 2008): 429–46. https://doi.org/10.1080/13621020802184275 . Gregor, Sherilyn. <i>Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care</i> . Vancouver u.a.: UBC Press, 2006. (excerpts)

14. אקופמיניזם

שאלות מרכזיות: מהם הקווים הדומים של חשיבה פמיניסטית וחשיבה סביבתית? האם יש מאפיינים דומים בעליונות האדם על הטבע לעליונות מגדרית?

קריאת חובה:

גורני עדנה, בין ניצול להצלה: תיאוריה אקופמיניסטית של יחסי טבע, תרבות וחברה בישראל, פרדס הוצאה לאור: חיפה, 2011. (עמ' 48-21).

Gregor, Sherilyn. "No Sustainability without Justice: A Feminist Critique of Environmental Citizenship." In *Environmental Citizenship*, edited by Andrew Dobson and Derek Bell, 101–26. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

קריאה מומלצת:

Plumwood, Val. *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge, 1993. (excerpts)

MacGregor, Sherilyn. *Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care*. Vancouver u.a.: UBC Press, 2006. (excerpts)

מפגשים 15 ו-16 האתגר של העיר

שאלות מרכזיות: כיצד ניתן לחשוב על הקשר בין העיר לסביבה? אילו אתגרים סביבתיים הם ייחודיים לסביבה העירונית? מהם ההיבטים החברתיים, הכלכליים, והפוליטיים של קיימות עירונית? והאם פעולה עירונית עצמאית היא הפתרון לבעיות הסביבתיות והאקלימיות בהינתן חוסר בפעולה מספקת של מדינות?

קריאת חובה:

Barak, N., 2017. Hundertwasser - Inspiration for Environmental Ethics: Reformulating the Ecological Self. *Environmental Values*, 26 (3), 317–342.

Barak, Nir. "Civic Ecologism: Environmental Politics in Cities." *Ethics, Policy & Environment* 23, no. 1 (January 2, 2020): 53–69.

צפו בהרצאה של חיימי לרנר - [A Song of the city](#)

קריאה מומלצת:

צפייה בסרט, "אגדה אורבנית" של ניצן הורביץ - [קישור](#)

קיימות עירונית: איך אפשר?, בעריכת גבריאל תמי, ברכיה ולרי, רז-דרור גלית, גנן אראלה, גורדון ענבר, מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2016.

מרום נתי, "אקולוגיה פוליטית עירונית – על מטבוליזם ויחסי כוח ב"טבעעיר", אקולוגיה וסביבה 2016 (3) 7, 206-212.

17. מפגשי הנחיה לפרויקט משותף

18. הרצאת אורח.ת – חקיקה ורגולציה סביבתית
יעודכן בהמשך

חלק ג' – פוליטיקה סביבתית בישראל

19. ציונות וסביבה – שיעור + צפייה בסרט 'פתלתל – סיפורו של נהר הירקון'

שאלות מרכזיות: מה המקום של הסביבה בחשיבה הציונית? האם 'הפרחת השממה' היא פעולה סביבתית נאותה? באיזה אופן פרויקטים ציוניים תרמו ו/או הזיקו לסביבה?

קריאת חובה:

דה שליט, אבנר, "מהפוליטי לאובייקטיבי: הדיאלקטיקה של הציונות והסביבה", עמ' 276-369 בתוך *מקום למחשבה*.

קריאה מומלצת:

גורדון אהרון דוד, האדם והטבע: הגיונות וחלומות של קיצוני, ירושלים: מאגנס, 2020. (קטעים נבחרים)

קינן, עמוס,

de Shalit, Avner, and Moti Talias. "Green or Blue and White? Environmental Controversies in Israel." Environmental Politics 3, no. 2 (June 1, 1994): 273–94. <https://doi.org/10.1080/09644019408414142>.

Tal, Alon, Shira Leon-Zchout, Itay Greenspan, Liat Oshry, and Shira Akov. "Israel's Environmental Movement: Strategic Challenges." Environmental Politics 22, no. 5 (September 1, 2013): 779–91. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.825139>.

Orenstein, Daniel E., and Steven P. Hamburg. "To Populate or Preserve? Evolving Political-Demographic and Environmental Paradigms in Israeli Land-Use Policy." Land Use Policy 26, no. 4 (October 1, 2009): 984–1000. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.12.003>.

20. הרצאת אורח.ת – סוגיות סביבתיות על רקע סכסוך אתנו-לאומי
יעודכן בהמשך.

21. הצגת פרויקטים

22. סיכום